

АВТОНОМНИЙ ГЛУЗД ЯК ДЖЕРЕЛО КОНФЛІКТІВ ТА ЧИННИК ОПОВСЯКДЕНЕННЯ

© Ігор Карівець, 2011

Проаналізовано функціонування автономного глузду та шляхи його приходу до абсолютної влади над усіма сферами людського життя. Крім цього, розглянуто можливість синтезу розуму, глузду та чуттів у феномені *sensus communis* як такого, що виводить людину у трансперсональну та надособистісну площину.

Ключові слова: автономний глузд, інтенціональність, розум, синтез, філософія глузду, *sensus communis*.

Ihor Karivets'. The Autonomous Common Sense as the Source of Conflicts and Everydayness.

In this article the author analyzes the functioning of autonomous common sense and considers common sense' ways of dominance over all domains of human life. In addition to this, the author considers the possibility of new synthesis of reason, autonomous common sense and senses in the phenomenon of *sensus communis*, which helps human being to enter transpersonal and superpersonal sphere.

Keywords: autonomous common sense, intentionality, reason, philosophy of common sense, *sensus communis*, synthesis.

Глузд (розсудок), якого стосується безліч праць, опиняється у центрі уваги філософів, починаючи з Нового часу. Р. Декарт, шотландська школа здорового глузду (Шефстбері, Рід) французька школа глузду (Гольбах, Гельвецій, Руссо), Кант, Гегель та інші – всі вони або вихваляли глузд (розсудок), або ганили його. Сучасний український дослідник В.С. Возняк розглядає розсудок в контексті філософсько-педагогічних міркувань і критикує його за поверховість подання гуманітарного знання, бо “в формах розсудкової активності людина не здатна пережити свою діяльність в її культурно-людській змістовності” [1, с. 269]. Протилежною за змістом і ставленням до розсудку є книга Т.Б. Длугач “Подвиг здорового глузду, або народження ідеї суверенної особистості” [5]. У цій книзі автор відстоює важливість глузду для організації побуту та праці, віднаходження найкращого розв’язання повсякденних проблем, оскільки відсутність здорового глузду обертається абсолютною непристосованістю до життєвих ситуацій [5, с. 4]. Однак автор зазначає, що “здоровий глузд не прагне до вершин духу, не забезпечує розвитку творчості, не штовхає на героїчні вчинки” [5, с. 4]. Зазначені автори не розглядають глузд як складову *sensus communis*. Навпаки, вони наділяють його самостійністю, суверенністю, автономністю. На наш погляд, це велика помилка.

Мета статті полягає у відродженні значення *sensus communis*, одним із складників якого є глузд. Звичайно, ми знаємо і пам’ятаємо все те, що було сказано “корифеями” філософії глузду, і за потреби будемо на них посилалися.

Теза, яку намагатимемося довести, полягає в тому, що глузд може діяти належно лише в цілісній взаємодії з розумом та відчуттями/почуттями. Якщо ж глузд відривається від розуму і відчуттів/почуттів, тоді його діяльність стає руйнівною і породжує безліч конфліктів. Більше цього, нам близькі слова німецького філософа-теолога Етінгера про те, що “*sensus communis* – це тихе передчуття божественного, сокровенного в людині...поняття життя для глузду є найбільш темним, однак найбільш відкритим для спільного чуття...” [8]. Чому він вважає саме так, а ми, сучасні

люди, філософи, – ні? Бо в латинській західноєвропейській цивілізації глузд (розсудок) відповідає поняттю “*sensus communis*”. Це переклад грецького слова “*coinoemosyne*”. І *sensus communis*, і *coinoemosyne* означають найкращу частину нашого почуття (глузду, розсудку), якою і латиняни, і греки позначали практичний ум людини, помірний, життєвий, котрий турбується про звичні справи і поважає тих, з ким має справу, про себе думає скромно та розсудливо [12, с. 301]. Крім цього, грецьке слово, яке позначає глузд, вказує на те, що він означає також і здорове відчуття спільного блага та спільного інтересу, любов до суспільства, природні прив’язаності, які виникають на основі справедливого відчуття спільних прав всіх людей і природної рівності всіх, хто належить до роду людського [12, с. 302]. Тобто в античні часи розсудок (глузд) характеризували позитивно і вбачали в ньому джерело всіляких чеснот, які необхідні для спільного життя людей. Але з часом відійшли від цього значення глузду як *sensus communis*. Варто звернути увагу на значення глузду в індійській філософсько-релігійній традиції.

В індійській традиції класичної йоги глузд (розсудок) – це нижчий розум (на санскриті “*chitta*”), зміст якого необхідно контролювати, оскільки якщо він виходить з-під контролю вищого розуму (на санскриті “*buddhi*”), то виникають всілякі непорозуміння, людина робить у житті помилки і дурниці. Якщо нижчий розум стає автономним, то людина опиняється в ілюзорному світі й живе ілюзіями. Вона перестає шукати істину, а все духовне стає для неї нісенітницею та предметом глузувань. Сам по собі глузд стає джерелом ілюзій, помилок та афектів. Отже, тільки під впливом розуму (буддхі) глузд (розсудок) може діяти ефективно й очиститися від власних ідолів чи примар, про які говорив Ф. Бекон. Завдання людини полягає у тому, щоб просвітити глузд. В класичній йозі “просвітлений глузд” (Ч.Д. Брод) є запорукою звільнення від сансари (“колена народжень і смертей”). Крім цього, просвітлений глузд, на відміну від непросвітленого, задається питаннями й шукає правди; він виходить за межі буденного життя й починає глибше розуміти природу речей та явищ.

Як вже було зазначено, загальна прихильність до глузду виникає в Новий час. Новий час – це епоха розвитку науки та техніки, мануфактурного виробництва; епоха зародження капіталістичної економіки та буржуазних відносин (тут слово “буржуазний” вжито без жодного ідеологічного підтексту): епоха відходу від середньовічного укладу життя та політичного управління до конституційних монархій та ліберальних суспільств. Буржуа – це міщанин, житель міста, яке стає центром економічного, фінансового та культурного життя.

Буржуа – це новий актор на історичній арені. Він користується глуздом як потужною пізнавальною та прагматичною силою, котра відкриває закони природи та підкоряє її. Буржуазія, міщани мають своїх філософів – філософів глузду. Найвідомішою є шотландська філософія глузду (Рід, Г’юм, Шефтсбері та інші).

Фортецею повсякдення є глузд. Що таке глузд? Глузд – це здатність людини орієнтуватися в поточних справах згідно з інстинктивними віруваннями, які дуже часто суперечать одне одному. Рефлексія упорядковує і розглядає їх на предмет правдоподібності. “Образ світу глузду” (Дж. Мур) закладений в структурі та змісті повсякденної мови. Очевидність речень глузду спирається на досвід як останню інстанцію правдоподібності.

Саме він, глузд, руйнує будь-які ідеалістичні конструкції філософів та богословів. Саме він рятує людину від повного скептицизму та нігілізму і змушує триматися поверхні життя, зважати на повсякденний досвід. Те, що виходить за межі глузду, оголошується нонсенсом, ні сим ні тим (нісенітницею). У буденному житті люди покладаються на власний досвід і все, що йому суперечить, оголошується хибним. Установки глузду, які приймають без жодного доказу: “1) я мислю, я пам’ятаю, я міркую, і, загалом, я реально виконую всі ті інтелектуальні операції, які я усвідомлюю; 2) як ми знаємо теперішнє через свідомість, так ми знаємо минуле через пригадування; 3) коли ми робимо щось предметом своєї уваги, то це називається рефлексією; 4) усі думки, які я усвідомлюю чи пам’ятаю, є думками того самого мислячого принципу, тобто Я; 5) деякі речі можуть існувати самі по собі, і їх ми називаємо субстанціями, тоді як деякі інші речі можуть існувати тільки як належні до чогось іншого, себто як якості чи атрибути; при цьому лише ці останні ми сприймаємо безпосередньо; 6) для того, щоб глузд був активний, він потребує об’єктів, які відмінні від його активності, як, наприклад, я не можу бачити, не бачачи чогось;

7) приймаємо без доказів те, з чим погоджуються освічені та неосвічені, представники різних націй та віків світу: якщо якесь переконання стало настільки загально визнаним (як, зокрема, існування матеріального світу, причиновість у природі, наявність правильного і хибного у людській поведінці тощо), то це означає, що відхилитися від істини тут було б неможливо; 8) без доказів варто приймати також факти, які підтверджують переконання тверезих і розсудливих людей, як через почуття, так і через пам'ять або людське свідчення” [цит. за 9, с. 404].

Також до філософів глузду зараховують Р. Декарта та Дж. Лока. Зрештою, більшість філософів того часу були представниками філософії здорового глузду, оскільки саме він стає двигуном розвитку цивілізації, а ця філософія, яка відстоює його та показує його велич, разом із науковцями та практиками (винахідниками, підприємцями, інженерами, раціоналізаторами), спричинилася до постання одноманітного світу, світу як об'єкта, котрий необхідно підкорити. Цей процес поступового утвердження глузду в європейській цивілізації М. Вебер назвав “розчаклуванням природи”. Дорого заплатили за перемогу глузду, а саме: дегуманізацією та десакралізацією світу. Як зазначає І. Прігожин: “Наука є не лише небезпекою для матеріального існування людини, але й на тоншому плані загрожує зруйнувати традиції та досвід, які глибоко вкорінені в наше культурне життя. Таке важке звинувачення висувається не лише проти технологічних наслідків того чи іншого наукового досягнення, але й проти самого “духу науки”” [10, с. 73]. Цей “дух науки”, який є виразником глузду, випустив на волю, як джина з пляшки, науково-технічний прогрес, котрий дегуманізував та десакралізував світ. Як не дивно, до цього причетні також і вищезгадані філософи. Адже філософія вважається гуманітарною наукою, гуманістичною наукою. Як же так сталося, що філософія стала причетною до руйнівних процесів, до процесів дегуманізації? Філософія змінила свій статус і замість того, щоб шукати мудрість, бути любов'ю до мудрості, вона перетворилася на “прислужницю науки”, “прислужницю глузду”, стала дріб'язковою і, як висловився М. Гайдегер, перестала мислити, бо пішла шляхом наук, які не мислять. Крім цього, ототожнивши буття та існування, філософія втратила те, що справді є гідним її, а саме: пошук сенсу буття, бо існуванням займаються спеціалізовані науки.

Р. Декарт ототожнює глузд і розум. Ці дві здатності людини він робить взаємозамінними. Наприклад, він пише: “Здоровий глузд є річ, розподілена справедливішим за все на світі чином: кожен вважає себе настільки ним обдарованим, що навіть ті, кого найважче задовольнити у будь-якому іншому відношенні, зазвичай не прагнуть мати здорового глузду більше, ніж вони його мають. До того ж неймовірно, щоб усі помилялися. Це свідчить радше про те, що здатність правильно міркувати і відрізнити істину від хибі – що, власне, і є тим, що ми звемо здоровим глуздом, – від природи є однаковою у всіх людей...недостатньо просто мати добрий розум, головне – це добре його докласти. Найвеличніші душі здатні як до найбільших пороків, так і до найбільших чеснот, і навіть ті, хто йде дуже повільно, спроможні, рухаючись завжди прямим шляхом, піти значно далі, ніж ті, хто біжить, щодалі з цього шляху збочуючи” [3, с.15]. З цієї розлогої цитати видно, що глузд (“розум”) забезпечує людину від помилок завдяки правильному міркуванню та розрізненню істини і хибі; також глузд притаманний усім людям, незалежно від їхнього походження, тому усі люди рівні в інтелектуальному сенсі. Але мало мати глузд, “добрий розум”, його ще треба правильно використати. Глузд зайнятий щоденними справами, тим, що дано йому через відчуття, тому він безпосередньо залежить від відчуттів та емоцій, утворюючи з ними єдиний розсудково-чуттєвий комплекс психічного життя індивіда. Саме такий комплекс Р. Декарт називає “мисленням” глузду: *ego cogito, ergo sum*. На цьому ж наполягає і Шефстбері, стверджуючи, що глузд повинен доводити правильність гадки, а також відрізняє істинну можливість від хибної. Ця друга дія можлива завдяки здатності давати чи створювати правила, згідно із якими людина чинитиме. Правило означає положення, яке формує правильну поведінку людини. Правильна поведінка людини веде її до правди, роблячи її правдивою. Найбільшим ворогом дотримання правил, які сформульовані глуздом, на думку Шефстбері, є пристрасть. Але, на відміну від Декарта, Шефстбері вважає, що глузд неоднаковий в різних людей, в різних релігіях, політиці та моралі. Його корені у сфері моралі, тому в Шефстбері глузд – це моральне відчуття того, що “чесність – це найкраща політика” [12, с. 319]. Дж. Лок розглядає глузд як здатність людини доводити ті чи інші твердження; таке доведення він порівнює з математичним доведенням. Математичне доведення

складається з чотирьох етапів, а саме: 1) виявлення правд; 2) точне та систематичне розташування цих правд для легкого сприйняття; 3) сприйняття зв'язку між правдами; 4) викшталтування правильного висновку [7, с. 287]. Отже, глузд є “математиком”, що любить алгоритми, тобто послідовності певних правил, дотримуючись яких, можна досягти результату, і ця послідовність правил забезпечує його від випадковостей. В цьому полягає раціональний спосіб пізнання світу, природи тощо, бо, як вважає Дж. Лок, “чуття й інтуїція досягають небагато речей” [7, с. 286].

Глузд не терпить розривів, випадковостей. Він працює монотонно, дотримуючись певних правил; він рухається від відомого і на основі відомого робить відкриття, глибоко проаналізувавши відоме; він не любить стрибків. “Глузд, час від часу, не може уникнути неприємних відкриттів. Метою науки є звільнити його від подібних переживань і створити раціональні звички, які повинні так тісно контактувати зі звичками нашого світу, щоб гарантувати, що нічого несподіваного не відбудеться” (Б. Расл).

Наука ґрунтується на глузді, котрий схематизує природу. Пізнання глузду схематичне. І. Кант ґрунтовно розібрався у схематизмі чистих розсудкових понять, хоча і не з'ясував, як відбувається цей процес схематизації: “Отже, схеми чистих розсудкових понять суть істинні і єдині умови [для того], аби надати цим поняттям відношення до об'єктів і відтак значення, і тому зрештою категорії не мають жодного іншого вжитку, крім можливого емпіричного, бо вони слугують лише для того, щоб через підстави якоїсь *a priori* необхідної єдності (задля необхідного об'єднання всієї свідомості в первинній аперцепції) підпорядкувати явища загальним правилам синтезу й у такий спосіб зробити їх придатними для суцільного пов'язання в одному досвіді” [6, с. 131]. І ще: “Цей схематизм нашого розсудку стосовно явищ і їхньої голої форми є приховане в глибині людської душі мистецтво, що його справжні прийоми нам навряд чи коли-небудь вдасться вивідати в природи й унаочнити собі” [6, с. 129].

“Філософія Канта – це подушка, на якій засинає розум” Ці слова, які приписують Гегелю, свідчать, що розум був скинутий з п'єдесталу глуздом, бо саме з Нового часу глузд запанував у європейській цивілізації і саме він визначав її розвиток. З одного боку, наука, з іншого – некласична філософія, сприяли тому, щоб розум взагалі залишився на задвірках життя людини. Некласична філософія звертається до нерозумних, до позарозумних чинників життя людей, які визначають його. Розум не керує ні інстинктами, ні волею, ні потягами, ні ефектами людини; він виявляється безсилим перед ними. Глузд розглядає зміну як патологію, як відхилення від “норми”. Це зафіксував З. Фройд у своїй праці “Психопатологія повсякденного життя”. Як тільки життя зазнає змін, то вплив на нього підсвідомого посилюється. Крім цього, глузд не бажає зустрічей з невідомим. Наприклад, смерть є тим невідомим, що робить щоденне життя невизначеним, бо не знаєш, коли помреш, тим невідомим, що “вибиває із колії”. Тому глузд намагається витіснити смерть із життя, намагається “забути” про неї. Але це витіснення породжує неврози. Все неприємне витісняється, бо пересічна людина керується у повсякденному житті принципом задоволення (З. Фройд). Життя – це задоволення, приємність, а смерть, хвороба – це щось неприємне, жахливе, невідоме. Проти невідомого, непостійного, необдуманого пересічні люди виробляють певні захисні механізми. Одним із таких механізмів є механізм забування, який З. Фройд визначає так: “Це порушення руху думки силою внутрішнього протесту, який походить від чогось витісненого” [11, с. 200].

До поняття глузду звертається Л. Хвістек, але він не визначає його точно, тому значення глузду є не цілком ясним. Ось що пише Л. Хвістек про глузд: “Під глуздом розумітимемо здатність, яка уможливує доступ до правд, які незалежні від будь-якої поняттєвої революції. Очевидно, що ми володіємо такими правдами, але вони є примітивними і банальними. Важко припустити, що вони могли б стати основою для створення поняттєвого апарату, за допомогою якого можна було б схопити у точних формулах закони розвитку науки” [13, XXII]. Глузд імплікує несуперечність, але не навпаки. Можна будувати несуперечливі теорії, але вони можуть суперечити йому, бо є відірваними від усього людського знання. “Треба відрізнити глузд від популярного погляду на світ”. Популярний погляд на світ побудований на переконаннях та упередженнях, які характеризують середовище; він є суперечливою і невідповідною метафізичною системою. Глузд відмежований від *common sense*, “аби дати собі раду як із авторитетом та громадською думкою, так і з ідеалістичною логікою”. Проте існує пізнавальне знаряддя, яке побудоване лише на глузді, яке вказує на певний шлях розвитку всього знання. Цим

знаряддям пізнання є система раціональної метанауки, яка є непрофесійним критерієм відмежування знання від його ідеалістичних заміників. Раціональна метанаука є теорією висловлювань та їхнього формального запису за допомогою найпростіших і найнепрофесійніших дій, тих самих дій, якими послуговуємося у нашому практичному житті, наприклад, користуючись термометром, який ніколи нас не обманює. Нарешті, глузд забороняє нам послуговуватися в науці невиразними образами уявної реальності, а в філософії та математиці відкидає усі ідеальні предмети [13, XXII – XXIII]. Ця некритичність і догматичність повсякденних установок (суб'єкта) зумовлює позірну незмінність повсякденного життя (об'єкта). Глузд надає повсякденно раціонального вигляду. Раціональність – це здатність діяти згідно із глуздом. Рацію не науки і не філософії, а у сенсі “доброго чуття” (*bon sens* – франц.). Дуже часто кажуть: “Я нюхом чую”. Добре чуття допомагає відчуті різницю між добрим і поганим, добром і злом, правдою і брехнею, корисним і шкідливим, але воно не є рефлексивним, а швидше інтуїтивно-інстинктивним. Ж. Дельоз так узагальнює основні характеристики глузду, який не любить розривів, випадковостей, парадоксів та невідомого: “...системні характеристики глузду такі: утвердження єдиного напрямку; визначення його як такого, що спрямований від більш диференційованого до менш диференційованого, від сингулярного до регулярного і від дивного до звичайного; відповідна стріла часу – від минулого до майбутнього; спрямовуюча роль теперішнього в цій орієнтації; можливість передбачення на цій основі; осілий тип розподілу, який увібрав у себе всі попередні характеристики” [4, с. 100].

Лише під керівництвом розуму глузд може діяти, як слід. Якщо ж він “відривається” від розуму, то іде у вільне плавання й породжує конфлікт інтенціональностей. Інтенціональність визначає напрям скерованості свідомості на щось чи когось. Інтенціональна свідомість суб'єкта спрямовується на об'єкт, який протистоїть їй. В інтенціональному протистоянні суб'єкта і об'єкта зароджується конфлікт, бо між ними існує розрив, ілюзія окремішності. Оскільки розум неінтенціональний, бо він охоплює собою все і прагне синтезу, то він залагоджує конфлікт інтенціональностей глузду, зводячи їх до певної єдності, а також долає суб'єкт-об'єктне протистояння, примірюючи суб'єкт і об'єкт через розвінчання позірності розриву між ними.

В людині діють дві сили, а саме: сили, які розділяють, і сили, які поєднують. Перші сили уособлює глузд (аналіз), а другі – розум (синтез). Власне, Гегель розумів під глуздом нижчу здатність людини аналізувати, тобто розкладати ціле на частини, а під розумом – вищу здатність людини синтезувати частини в єдине ціле. Глузд – це підготовча стадія мислення, яка переходить у вищу, а саме: розумову [2]. Тому вони повинні бути врівноважені, чого досягають тоді, коли розум керує глуздом. Тобто виходимо на завдання самопізнання. Людина за допомогою самопізнання може відкрити в собі ці дві сили в їхній взаємодії, тоді жодного конфлікту між ними не виникає. Якщо ж одна з них не хоче співпрацювати з іншою, то настає хаос. Якщо розум відособлений від глузду, тоді він стає абстрактним, відірваним від повсякденного життя; він створює ідеально-утопічні світи і прагне абстрактної цілісності, абстрактного синтезу. Якщо ж глузд відривається від розуму, тоді він не може впоратись з повсякденним життям і створює звички, формує інстинктивну нормативність, яка допомагає йому пристосуватися до навколишнього світу; він поринає в конфлікт інтенціональностей, роблячи поділи на “своїх” і “чужих” тощо. Глузд, не контрольований розумом, не може організувати належно хаос відчуттів, звести їх до чогось єдиного, тому потрапляє під вплив пристрастей.

Чому втрачено синтез розуму, розсудку і відчуттів? Саме тому, що ми поміщаємо розум у мозок. Ми протиставляємо розум серцю, голову – серцю, мислення – відчуттям, відчуття – світу. “Мислення” глузду відбувається в голові, і тому вважається вищим рівнем пізнання, тоді як відчуття, почуття, інтуїція відділені від нього, бо належать до нижчого рівня. Вони не пов'язані з мисленням, бо містяться в серці, тому не належать до пізнання. Така антисердечна установка суперечить українській філософії серця, адже і Г. Сковорода, і П. Юркевич не протиставляють голову серцю, розум – серцю, а, навпаки, оголошують серце сутністю людини, в якій поєднується в єдине ціле духовне та душевне, почуттєве та розумне. За допомогою серця людина осягає світ цілісно. В серці міститься *sensus communis* як синтез розуму, глузду, почуттів та інтуїції. Якщо на серце не звертають уваги, то це означає моральне виродження суспільства, яке проявляється у надмірному егоїзмі та раціоналізації життя, надмірному споживанні та орієнтації на здобуття лише матеріальних благ, і не більше. Людина без серця, без *sensus communis*, перетворюється на безсовісну раціональну машину, яка спустошує навколишній світ, яка використовує людей для досягнення власних цілей.

Втрата *sensus communis* як духовного виміру – це перенесення розуму у голову, в мозок. Аналітичне мислення, логічно-дискурсивне мислення стає єдино виправданим і витісняє усі інші типи мислення, такі як символічне, асоціативне, образне. Лише мислення, що калькулює, яке яскраво виражається в науках, оголошується “єдино правильним”. Тому *sensus communis* унеможливується, оскільки являє собою спільне чуття на основі синтезу розуму, глузду та чуттів, які виявляються розділеними та автономними. *Sensus communis* охоплює й трансперсональний та надособистісний вимір, а саме: духовний. Індивід, або індивідуальність, – це істота, в якій гармонійно поєднані розум, глузд і чуття, в якій зовнішнє і внутрішнє не суперечать одне одному, оскільки для індивіда (індивідуальності) не існують окремо зовнішнє і внутрішнє, голова і серце, розум і почуття, розсудок і розум, тому індивід (індивідуальність), неподільний(а) в собі (*individuum*, лат. – неподільний).

Актуальність аналізованої теми полягає в тому, що в повсякденному житті в Україні спостерігається яскраво виражений конфлікт інтенціональностей, бо не існує спільного відчуття правил, яких би дотримувалися усі. Натомість кожен встановлює для себе правила, за якими він діятиме, стаючи для себе самого правилом. Це негативно впливає на загальний стан українського суспільства, оскільки спричинює перманентну боротьбу, в якій “людина людині вовк” (Т. Гоббс). Проблема українського суспільства полягає в тому, що воно розділене на дві частини, які важко поєднати через їхні протилежні інтенціональності (інакше кажучи, західна частина спрямована на ЄС, а східна – на Росію). В цих двох відокремлених одна від одної частин існують також інтенціональності окремих людей, окремих груп, кланів, родин тощо. Можна стверджувати, що українське суспільство як таке не існує, бо суспільство означає об’єднання на основі спільного, об’єднання на основі спільних ідей тощо. На часі формування *sensus communis* як спільного поля відчуття приналежності до суспільства заради творення спільного блага, процвітання та творчості як основи культури. Адже культура – це не абстракція. Культура, її сенс, виявляється у повсякденному житті людей. Е. Гусерль звернув увагу на повсякдення – життєвий світ людини, щоб виявити в ньому смисловий Універсум культури, її життєво-практичний вимір, який визначає усі культурні ідеали. Тому важливим для культури є значення *sensus communis* як синтезу розуму, глузду та відчуттів у серці кожної людини та у творенні спільного ціннісного поля народу, нації, держави.

1. Возняк В. С. *Співвідношення розсудку і розуму як філософського-педагогічна проблема: монографія* / В. С. Возняк. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2008. – 357 с. 2. Гегель. *Наука логіки* – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.boldachev.com/post/rassudok/>. 3. Декарт Р. *Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукувати істину в науках* / Рене Декарт // Пер. з франц. В. Андрушко, С. Гатальська. – К.: Тандем, 2001. – 101 с. 4. Делєз Ж. *Логіка смисла* / Жиль Делєз // Пер. с франц. Я. И. Свирского. – М.: Издательский Центр “Академия”, 1995. – 298 с. 5. Длугач Т. Б. *Подвиг здорового смысла* / Т. Б. Длугач. – М.: “Канон+” РООИ “Реабилитация”, 2008. – 336 с. 6. Кант І. *Критика чистого розуму* / І. Кант // Пер. з нім. І. Бурковського. – К.: Юніверс, 2000. – 504 с. 7. Локк Дж. *Розвідка про людське розуміння. У чотирьох книгах. Книга 4. Про знання і ймовірність* / Джон Локк // Пер. з англ. Н. Бордукової. – К.: Акта, 2002. – 407 с. 8. Менде Р. *Гегелевское “Herrlichkeit” (Мир швабских отцов)*. – [Електронний документ] – Режим доступу: http://library.by/portalus/modules/philosophy/referat_show_archives.php?subaction=showcomments&id=1108727181&archive=0213&start_from=&ucat=1&; 9. Панич О. О. *Розвідки з історії скептицизму в британо-американській епістемології. Частина перша. Британська модерна філософія (Гоббс, Локк, Барклі, Х’юм, Рід)* / Олексій Олегович Панич: монограф. – Донецьк: Донецький національний університет, 2007. – 524 с. 10. Пригожін І, Стенгерс І. *Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой* / И. Пригожин, И. Стенгерс // Пер. с англ. Ю. А. Данилова. – М.: Прогресс, 1986. – 429 с. 11. Фрейд З. *Психопатология обыденной жизни* // Фрейд З. *Очерки по психологии сексуальности* / З. Фрейд // Пер. с нем. – Мн.: ООО “Попурри”, 1997. – С. 185–342. 12. Шефтсбери. *Sensus Communis, или опыт о свободе острого ума и независимого расположения духа* // Шефтсбери. *Эстетические опыты. Сост., перевод, коммент. Ал. В. Михайлова; под общ. ред. М. Ф. Овсянникова*. – М.: Искусство, 1975. – 543 с. (История эстетики в памятниках и документах). – С. 274–329. 13. Chwistek Leon. *Pisma Filozoficzne i Logiczne. Tom I*. – Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961. – 277 s.